

**Vabariigi Valitsuse määruse
„Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eeskiri” eelnõu
SELETUSKIRI**

1. Sissejuhatas

Looduskaitseseaduse (edaspidi *LKS*) § 10 lõike 1 alusel on Vabariigi Valitsusel õigus võtta ala kaitse alla ja kehtestada ala kaitsekord. Eelnõukohase määrusega muudetakse olemasoleva maastikukaitseala kaitse-eesmärke ja kaitsekorda, korrigeeritakse kaitseala välispiiri ning nimetatakse kaitseala ümber Vanaõue maastikukaitsealaks.

Vanaõue maastikukaitseala (edaspidi *kaitseala*) asub Viljandi maakonnas Põhja-Sakala vallas Kootsi ja Vihi külas. Kuni antud määruseni kandis kaitseala Navesti maastikukaitseala nime, kohanimenõukogu ettepanekul nimetatakse kaitseala ümber Vanaõue maastikukaitsealaks.

Kaitseala territoorium on olnud kaitse all alates 1990. aastast, kui Viljandi Maakonnavalitsuse 21. augusti 1990. a määrusega nr 296 „Loodushoiust Viljandi maakonnas” moodustati Navesti orundi luidete kaitseala. Kaitseala kaitsekorda uuendati kui Viljandi Maakonnavalitsuse 9. novembri 1992. a määrusega nr 413 „Looduskaitse korraldus Viljandi maakonnas” moodustati Navesti maastikukaitseala. Navesti maastikukaitseala välispiir ja kehtiv kaitse-eeskiri on kinnitatud Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 1998. a määrusega nr 3 „Navesti ja Papioru maastikukaitsealade kaitse-eeskirjade ning välispiiri kirjelduste kinnitamine”.

Vastavalt LKS § 91 lõikele 1 kehtib enne selle seaduse jõustumist kaitse alla võetud kaitsealade ja kaitstavate looduse üksikobjektide kaitseks kehtestatud kaitsekord seni, kuni kehtestatakse looduskaitseseaduse alusel uued kaitse-eeskirjad. Seega ei võeta määrusega kaitse alla uut ala, vaid kinnitatakse kaitse all olevale alale kehtivate õigusaktide kohane kaitsekord.

Eelnõukohase määrusega muudetakse LKS § 13 lõike 1 alusel olemasoleva kaitseala kaitse-eesmärke ja kaitsekorda. Kaitse-eeskirja uuendamine on vajalik, et viia kaitsekord kooskõlla kehtivate õigusaktidega ning kaitseala piirjoone kulgemine viia vastavusse uuenenud kaardimaterjaliga. Vajalik on kaitseala ümbertsoneerimine nii, et väärtuslikud pinnavormid ja kaitsealuse liigi elupaik jääksid eraldi piiranguvööndisse. Kaitsekorra uuendamine tagab väärtusliku maastiku, elupaikade ja kaitsealuse liigi kaitse ning võimaldab kogu kaitseala sobivalt majandada.

Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu on koostanud Keskkonnaameti looduskaitse planeerimise osakonna spetsialist Meelis Suurkask (tel 516 4997, e-post meelis.suurkask@keskkonnaamet.ee), eelnõu kaitsekorra otstarbekust, looduskaitseseadusele vastavust ja seletuskirja nõuetekohast vormistust on kontrollinud looduskaitse planeerimise osakonna juhtivspetsialist Eleri Laidma (tel 5304 7558, e-post eleri.laidma@keskkonnaamet.ee). Eelnõu õigusekspertiisi on teinud Keskkonnaameti üldosakonna jurist Kristiin Jääger (tel 680 7424, e-post kristiin.jaager@keskkonnaamet.ee) ja Advokaadibüroo FORT vandeadvokaat Kristel Raamat (tel 646 4045, e-post kristel.raamat@fortlegal.com). Keskkonnaministeeriumi kontaktisik eelnõu ministeeriumitevahelisel kooskõlastamisel ja kinnitamisel on Marika Erikson (tel 626 2880, e-post marika.erikson@envir.ee). Keeleliselt on toimetanud Siiri Soidro (tel 640 9308, e-post siiri.soidro@tlu.ee).

2. Eelnõu sisu, piirangute ja kaitse alla võtmise põhjendus

2.1. Kaitse-eesmärkide vastavus kaitse alla võtmise eeldustele

Kaitseala eesmärk on kaitsta, säilitada ja tutvustada piirkonnale iseloomulikku maastikku, Vanaõue luiteid ja looduse mitmekesisust, aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusel. Samuti on eesmärk kaitsta II kaitsekategooria liike kanakulli (*Accipiter gentilis*), metsist (*Tetrao urogallus*) ja kevadristmadarat (*Cruciata glabra*) ning nende elupaiku.

Vastavalt LKS §-le 7 on kaitseala kaitse alla võtmise eeldused ohustatus, haruldus, tüüpilisus, teaduslik, ajaloolis-kultuuriline või esteetiline väärtus või rahvusvahelistest lepingutest tulenev kohustus Kaitseala kaitse all olemise eelduseks on alale eesmärgiks seatud väärtuste ohustatus ja haruldus.

Väärtuste kirjeldus ja ohutegurid

Looduse mitmekesisus ja elupaigad

Suuremal osa Vanaõue maastikukaitseala pindalast kasvavad metsakooslused. Metsakoosluste puhul on Vanaõue maastikukaitsealal valdavalt tegemist mustika ja pohla kasvukohatüübiga ehk palumetsaga. Luidetevahelistes lohkudes ja luidete servaaladel kasvab rabastuvat metsa. Luidetel valitseb puurindes mänd, luidetevahelistes lohkudes ja luidete servaaladel lisanduvad kuusk ja lehtpuud. Vanaõue maastikukaitsealal on palumetsad levinud 78 ha suurusel alal, rabastuvad metsad 24 ha ja laanemetsad 18 ha suurusel alal. Puistu on tugevalt mõjutatud kaitseala läbivatest radadest ja metsade majandamisest. Puistu keskmine vanus on 88 aastat ja üle 75-aastase metsa osakaal on 72% metsamaa pindalast. Vanemate puistudega metsaeraldiste vanus ulatub üle 140 aasta.

Lisaks maastikuvaadete kujundamisele on metsaökosüsteemil oluline roll ka liigilise mitmekesisuse hoidjana. Kuna väljakujunenud metsakooslustes on liikide mitmekesisus noorte ja keskealiste metsadega võrreldes üldjuhul suurem, on vanad metsakooslused väärtuslikumad. Vanades metsades on hulk liike, mis inimtegevuse tulemusena hävivad, kuid millel on oluline roll metsa aineringes: puitu lagundavad seened, putukad, samblad, samblikud jt. (Laas, E. jt. 2011. Metsamajanduse alused). Teatud liikide säilimine sõltub suurel määral vanade ja suuremõõtmeliste puude olemasolust. Kui metsa ei majandata, kasvavad puud vanuseni, mis ületab tunduvalt tulundusmetsa puude vanuse. Vanade, surevate ja surnud puude eluvormid, nišid ja struktuur on märkimisväärselt mitmekesisem noorte puude omast. Enamik metsade taime- ja loomaliike on kohastunud või isegi spetsialiseerunud metsade arengu hilisemates staadiumides kujunevatele elupaikadele (Andersson, L. jt. 2003. Vääriselupaikade inventuur Eestis 1999–2002).

Metsakooslusi ohustab metsade liigne raiumine ja tormikahjustused. Ohutegureid leevendavaid meetmeid on selgitatud punktis 2.5.2.3.

Vanaõue maastikukaitsealal leidub 0,9 ha aruniitu. See niidukooslus on osa looduslikust mitmekesisusest, kuigi selle pindala on suhteliselt väike. Selleks et niidukooslus püsiks, tuleb niiduala korrapäraselt võsast ja noortest puudest puhastada. Niidukoosluse väärtus seisneb liigilises ja maastikulises mitmekesisuses ning avatud maastikuvaadetes. Niidukooslust eraldi kaitse-eesmärgiks ei seata.

Kanakull

Kanakull (*Accipiter gentilis*) on Eestis väikesearvuline ja hajusalt levinud haudelind, kelle arvukus on viimase kahekümne aastaga väga oluliselt (enam kui kaks korda) vähenenud. Kanakull on II kaitsekategooria liik ja Eesti ohustatud liikide punase nimestiku kohaselt ohulähedane (NT) liik. 2019. aasta seisuga on keskkonnaregistri andmetel Vanaõue maastikukaitsealal arvel üks kanakulli pesapaik.

Kanakulli ohustavad lageraied, metsade vanuse muutumine, sealhulgas on suur ohutegur vanade metsade ja suurte puude kadumine. Õnneks Eesti kanakulliasurkonnale kriitilise tähtsusega ohutegureid tänapäeval ei ole. Suureks ohuteguriks on pesapaikade hävimine, kuna metsade majandamisel on ette näha metsade fragmenteerumine, vanade metsafragmentide pindala vähenemine ning noorte metsade osa suurenemine. Pesitsusaegne häirimine on asurkonnale väiksema mõjuga ning seda võib lugeda keskmise tähtsusega ohuteguriks (Väli, Ü. Ja Tuule, A. 2015. Kanakulli (*Accipiter gentilis*) kaitse tegevuskava).

Metsis

Metsis (*Tetrao urogallus*) on levinud ühtlaselt Euraasia boreaalsetes metsades Skandinaaviast kuni Ida-Siberini. Levila edelaosas Lääne- ja Kesk-Euroopas on levik fragmenteerunud peamiselt mägedes asuvate põliste metsade kohatise paiknemise, aga ka elupaikade kadumise tõttu. Arvukuse oluline vähenemine Lääne- ja Kesk-Euroopas on viinud metsise lokaalse väljasuremiseni ning enamik säilinud populatsioonidest on väikesed (alla 200 isendi) ja tõenäoliselt sattunud isolatsiooni. Metsis on paikne liik, kes veedab olulise osa elust valdavalt 3 km raadiuses ümber mängupaiga. Noorlindude hajumine toimub enamasti kuni 10 km kaugusele sünnipaigast. Metsis eelistab mängupaigaks ainult mändidest koosnevaid puistuid, kus puude vanus on kõige sagedamini vähemalt 80 aastat. Mänguala suurus on Eestis hinnatud 12–67 ha. Pesa võib paikneda kõikides metsatüüpides ning pesakond võib liikuda hiljem sadu meetreid eemal asuvasse sobivasse toitumispaika. Pesakonnaga emaslinnud eelistavad toituda vanades niisketes metsades, kus puhmarindes domineerib mustikas. Talvel eelistavad metsised vanu, üle saja-aastaseid männikuid. Eesti punase nimestiku järgi (2008) on kohalik asurkond ohualtis seisundis ning liik on arvatud looduskaitseaduse alusel II kategooria kaitsealuste liikide hulka. Eestis on metsisekukkede arvukus 1980. aastate alguse 2000–3000 isendilt langenud umbes 1100–1200 isendini. Euroopas on pesitseva asurkonna suurus hinnatud (2012) 0,76–1 miljonit paari (25–49% globaalsest arvukusest) ning üldist trendi hinnatakse kahanevaks. Euroopa Liidu liikmesriikides on populatsiooni suurus hinnatud 300 000 – 430 000 paari ning arvukust mõõdukalt kahanevaks (10–50%). Boreaalsetes metsades on leitud metsisemängude piirkonnas suurem liigirikkus metsalindude ja imetajate seas ning seetõttu toimib metsis teiste liikide suhtes katusliigina. Metsist ohustavad peamiselt elupaikade killustumine ja kadumine, elupaiga kvaliteedi halvenemine kuivenduse mõjul ning kisklus. Metsise elupaikades peab oluliselt piirama ja suunama metsamajanduslikku tegevust. Eelneva põhjal on liigi kaitse-eeldusteks väikese arvukuse tõttu haruldus, ohutegurite kriitilise mõju tõttu ohustatus ning Euroopa Nõukogu direktiivist 79/409/EMÜ loodusliku linnustiku kaitse kohta tulenev rahvusvaheline kohustus.

Vanaõue maastikukaitsealal on teada metsisemäng 2018 aastast. Mängus mängib 2-3 kukke. Metsisemängu ala jääb Sakala tee piiranguvööndisse. Arvestades metsise paiksust, sõltub metsise käekäik otseselt Eesti metsade majandamise viisist ning kisklus-(eeskätt väikekiskjad rebane ja metsnugis ning lisaks metssiga) survest. Suurteks ohuteguriteks hinnatakse elupaikade killustumist, kisklust, kuivenduse mõjul toimuvat elupaiga kvaliteedi langust ning nende tegurite omavahelist koosmõju, aga samuti ka pikaajalisi maastikumuutusi, mille tõttu

ohustab mängu isolatsiooni jäämine ja eelistatud elupaikade killustumine. Elupaikade kadu potentsiaalselt sobivates elupaikades (lageraied väljaspool kaitstvaid metsise elupaiku) ja inimesepoolset häirimist peetakse keskmise tähtsusega ohuteguriks (Randla, T. koostaja. 2015 Metsise (*Tetrao urogallus*) kaitse tegevuskava).

Kevad-ristmadar

Kevad-ristmadar (*Cruciata glabra*) kuulub Eestis II kaitsekategooriasse ja tegemist on Eesti ohustatud liikide punase nimestiku ohustatud liigiga. Eestis on registreeritud kaks liigi leiukohta: Vanaõue maastikukaitsealal ja Ahja jõe ürgoru maastikukaitsealal. Kevad-ristmadar kasvab kuivemates hõredates metsades ja teeservades ning eelistab liivast pinnast. Liigi arvukus Eestis kõigub. Vanaõue maastikukaitseala kevad-ristmadara kasvukoht on olnud aja jooksul erineva suurusega, kuid kaardimaterjalide analüüsimisel ilmneb kasvukoha kaardistamise ebatäpsus ja pindala arvutamise meetodika erinevus. Laias laastus võib visuaalse vaatluse alusel väita, et liigi kasvukoht on olnud suhteliselt stabiilne või viimastel aastatel kergelt laienev.

Kevad-ristmadara peamised ohutegurid on avamaade võsastumine niitmise või karjatamise katkemisel, tallamine ja ülemäärane inimtegevus (eElurikkus, 2017). Vanaõue maastikukaitsealal kasvab kevad-ristmadar lagedatel teepervedel ja metsaveeres, kus rohu kasv on suhteliselt madal. Kevad-ristmadar kasvab ka hõreda vähese alusmetsaga metsa all. Kevad-ristmadara kasvuala säilimiseks on oluline säilitada vanametsa turvet ja vajaduse korral likvideerida alusmetsa (kuuse järelkasvu). Soovitavad ei ole korraga suurelatuslikud muutused.

Kaitseala külastuskoormusest ja tallamisest tulenevaid kevad-ristmadara kasvuala kahjustusi ei ole täheldatud. Puudub vajadus täiendavate külastuspiirangute seadmiseks. Soovitav on mitte korraldada rahvarohkeid üritusi liigi kasvukohas. Kevad-ristmadarat kasvukoht jääb Sakala tee piiranguvööndisse.

Lisaks eespool nimetatud loodusväärtustele on Vanaõue maastikukaitseala kaitse all hoidmine oluline haruldaste ja ohustatud taime- ja loomaliikide kaitseks. Praegu on teada, et kaitsealal kasvavad III kaitsekategooria kaitsealused taimeliigid suur-käopõll (*Listera ovata*) ja karukold (*Lycopodium clavatum*). Samas pole nende liikide eraldi kaitse-eesmärgina nimetamine vajalik, kuna eesmärgiks seatavate elupaikade ja koosluste kaitseks kehtestatav kaitsekord tagab kaudselt ka nimetatud liikide kaitse. See tähendab, et kaitsekorra väljatöötamisel on lähtutud kaitse-eesmärgina loetletud koosluste ökoloogilistest nõudlustest. Seeläbi tagatakse kaitse kõikidele liikidele, kelle elupaigaks on kaitse-eesmärgiks olev kooslus. Kaitseala kaitse-eesmärgiks on seatud need kooslused, mille kaitse jaoks on tegemist esindusliku ja soodsa seisundi säilitamiseks olulise alaga. Kaitse-eeskirjas sätestatud kaalutusõiguse teostamisel sisustatakse kaitsealuste liikide kaitset (LKS § 14 lõige 2) LKS §-s 55 sätestatud isendikaitse kaudu. Teiste sõnadega tuleb nende liikide puhul kaitseala valitseja nõusolekul lubatud tegevusteks ja kaitseala valitseja nõusolekuta keelatud tegevusteks nõusolekut andes arvestada, et kavandatud tegevus ei oleks vastuolus LKS §-s 55 sätestatud isendikaitse põhimõtetega. Isendikaitse väldib konkreetsete isendite surmamist, kahjustamist ja hävitamist, kuid ei taga nende liikide elupaikade säilimist sellises mahus, et oleks tagatud nende liikide püsiv pikaajaline säilimine nende levikualal. Nende liikide korral tuleb arvestada, et kaitseala valitseja võib tuginedes LKS §-s 55 sätestatud isendikaitse sätetele seada lisaks kaitse-eeskirjas esitatud piirangutele liigispetsiifilisi tingimusi, mis on vajalikud isendikaitseks.

Ajaloolis-kultuuriline või esteetiline väärtus

Vanaõue luiteliste pinnavormide maastik

Vanaõue maastikukaitseala tuumiku moodustavad Vanaõue luitelised pinnavormid. Vanaõue luited on tuuletekkelised pinnavormid, mis levivad Navesti jõest lääne poole 2,2 km pikkuse loode-kagusuunalise vööndina. Luidete suhtelise kõrgusega kuni 14 m. Luiteid katab palumännik ja luidetevahelistes nõgudes kasvavad soisemad metsad. Luidestiku lõunaosas on luidete vahel suletud 4 ha suurune raba.

Maastik on inimese poolt tajutav, looduslike ja/või inimtekkeliste tegurite toimetel ning vastasmõjul kujunenud iseloomulik ala. See definitsioon peegeldab mõtet, et maastik areneb ajas vastavalt looduses ja inimühiskonnas toimuvatele protsessidele. Maastik on tervik, mille looduslike ja kultuurilisi osi tuleb vaadelda koos. Pärandmaastikuks peetakse mingi piirkonna jaoks iseloomulikku maastikku, mis on tekkinud inimese ja looduse kaua kestnud ühistegevusel. Pärandkultuurimaastik on keskkond, mille on ühiselt kujundanud elutu ja elusloodus, hõlmates pärandkooslusi, kultuuripärandit ning pärimuskultuuri.

Viljandi maakonna teemaplaneeringu „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused” alusel asub Vanaõue maastikukaitseala kohaliku tähtsusega maastikul – maastik Navesti org Kootsi ja Vihi küla vahel. Tegemist on kohaliku väärtusliku alaga Põhja-Viljandimaal, mis on juba pikka aega olnud populaarne puhkemaastik. Tüübilt on tegemist loodusmaastikuga ja paigaga, mis seostub ajaloosündmusega või omab muud sümboolset tähendust (Viljandimaa väärtuslikud maastikud, 2004).

Paiga kultuurilis-ajaloolist väärtust tõstab säilinud metsatee, mida mööda Carl Robert Jakobson käis Kurgjalt Viljandisse, et toimetada ajalehte Sakala. Tänapäeval kulgeb sellel metsateel Sakala tee matkarada. Matkarajalt avanevad vaated Vanaõue luidetele.

Vanaõue maastikukaitseala on loodud pinnavormide kaitseks. Kaitseala peamiseks kaitse-eesmärgiks on maastiku üldilme ja pinnavormide säilimine. Nimetatud kaitse-eesmärgi saavutamine on tihedalt seotud maastikul paiknevate taimekoosluste ja elupaikade kaitsega ning nende säilitamisega. Samas vajab maastikuvaadete säilimine metsa- ja niiduelupaikade majandamist ja maastikuvaadete hooldamist.

Rekreatsiooniala

Vanaõue maastikukaitseala on olnud traditsiooniliselt oluline Suure-Jaani linnarahva ja piirkonna inimeste puhkeala, marja- ja seenemets. Maastikukaitseala luitestikku läbib RMK Sakala tee matkarada ja matkaraja ääres asub Luite lõkkekoht. Vanaõue maastikukaitseala eesmärk on aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele. Kaitseala kaitsekorda püütakse kujundada nii, et saavutada tasakaal puhkemajanduse vajaduste ja kaitseala esteetiliste ja loodusväärtuste vahel.

2.2. Kaitse alla võtmise otstarbekus

Vanaõue maastikukaitseala on 1990. aastast kaitse all olnud ala. Kaitsealal on oluline tähtsus piirkonna omapärase maastiku, Vanaõue luiteliste pinnavormide ja looduse mitmekesisuse säilimisel ning säästva puhkemajanduse ja tasakaalustatud keskkonnakasutuse edendamisel. Ala on jätkuvalt puhkemajanduslikus kasutuses ning kuna eelmises peatükis mainitud ohutegurid on endiselt aktuaalsed, siis on otstarbekas kaitset jätkata. Peaasjalikult nii raiete kui

ka ehitustegevuse ja kaevandamise negatiivse mõju ärahoidmiseks pole tõhusamat viisi kui kaitse jätkamine. Tegemist ei ole uue kaitsealaga, vaid vana kaitsekorraga alale optimaalse kaitsekorra ja looduses jälgitava piiri kehtestamisega.

Kaitseala territooriumist moodustavad metsakooslused 96%. Vanaõue maastikukaitsealal on palumetsad levinud 78 ha suurusel alal, rabastuvad metsad 24 ha ja laanemetsad 18 ha suurusel alal. Puistu keskmine vanus on 88 aastat ja üle 75-aastase metsa osakaal on 72% metsamaa pindalast. Vanemate puistudega metsaeraldiste vanus ulatub üle 140 aasta.

Vanaõue maastikukaitsealal asuvad Vanaõue luitelised pinnavormid, mis levivad Navesti jõest lääne poole 2,2 km pikkuse loode-kagusuunalise vööndina, luidete absoluutne kõrgus on kuni 47 m ja suhtelise kõrgus kuni 14 m. Luided on inimtegevusest vähe mõjutatud. Luiteahelik on tekkinud kunagise Balti jääpaisjärve taandumisel ning omab suurt teaduslikku tähtsust ja rekreatiivset väärtust.

2.3. Kaitstava loodusobjekti tüübi valik

Kaitseala tüübiks valiti maastikukaitseala, kuna kaitseala peamine kaitse-eesmärk on omapäraste pinnavormide, maastiku ja metsakoosluste kaitse. Maastikukaitseala on kaitseala maastiku säilitamiseks, kaitsmiseks, uurimiseks, tutvustamiseks ja kasutamise reguleerimiseks.

Hoiuala on mõeldud looduslike koosluste ja liikide, mitte maastiku kaitseks, mistõttu ei ole hoiuala sobiv. Hoiuala kaitsekord ei võimalda mitme vajaliku piirangu rakendamist (nt ehitamine, metsade majandamine). Püsielupaigana kaitstakse ainult konkreetse liigi elupaika, mitte erinevate väärtustega looduskompleksi, mistõttu see ei sobi maastiku kaitseks.

2.4. Kaitstava loodusobjekti välispiir ja vööndite piirid

Kaitseala piiritlemisel on lähtutud põhimõttest, et kaitsealasse on hõlmatud kaitset vajavad loodusväärtused ning ala piirid peavad olema looduses selgelt tuvastatavad ja üheselt mõistetavad. Seetõttu on piiritlemisel kasutatud selgepiirilisi ja ajas vähe muutuvaid objekte (ojad ja jõed, teed, metsa-põllu kõlvikupiirid, mõõdistatud maaüksused). Kaitseala piir on kantud kaardile, kasutades alusena Eesti põhikaarti (mõõtkava 1 : 10 000) ja maakatastri andmeid.

2019. aasta seisuga on keskkonnaregistri andmetel Vanaõue maastikukaitseala pindala 168,8 ha. Pärast välispiiri korrigeerimist on kaitseala pindala 169,7 ha. Kaitseala muutub 0,9 ha suuremaks. Välispiiri korrigeeritakse vastavalt uuenenud kaardimaterjalile. Kaitseala pindalast moodustab riigimaa 113,8 ha (s.o 67%) ja eramaa 55,9 ha (s.o 33%, 11 katastriüksust).

Kaitseala välispiir kulgeb kaitseala lääneservas mööda metsasihi servas oleva kraavi kaitsealapoolset serva ning teeb metsasihtide ristumiskohas kaasa kraavilooke. Kaitseala põhjaservas kulgeb piir mööda gaasitrassi sihi kaitsealapoolset serva (mööda mõttelist sirget punktide 58,60206374°, 25,32721200° ja 58,60241177°, 25,3328901° vahel) ja edasi mööda kraavide ja sihtide kaitsealapoolset serva kuni Maltsaare ojani. Edasi kulgeb piir mööda Maltsaare oja kaitsealapoolset serva kuni Mudiste–Suure-Jaani–Vändra maantee katastriüksuseni. Edasi kulgeb piir mööda maantee katastriüksuse piiri kuni katastriüksuse 75901:001:0672 lääneservas asuva metsa servani (kõlvikupiirini). Edasi kulgeb piir põhja poole

mööda metsa kõlvikupiiri kuni elektriliini sihini. Seejärel kulgeb piir metsakõlviku nurgast põiki üle elektriliini sihi teisel pool elektriliini sihti asuva metsasihi kaitsealpoolse nurgani. Teisel poolel elektriliini sihti jookseb piir esialgu põhjapoole mööda kraavi kaitseala poolset serva kuni ristumiseni metsasihiga. Sealt edasi mööda metsasihi servas olevat katastripiiri kuni välispiiri alguspunktini.

Vastavalt eelnõukohasele kaitse-eeskirjale on kaitseala tsoneeritud kahte piiranguvööndisse, Vanaõue ja Sakala tee piiranguvööndisse. Kaks piiranguvööndit on moodustatud metsade majandamise erisuste pärast. Metsade majandamise erisused tulenevad külastuskorralduslikest vajadusest kanakulli elupaiga ja metsise mänguala kaitsest.

Sakala tee piiranguvööndi pindala on 83,2 ha. Piiranguvöönd on piiritletud nii, et vööndisse jäävad Sakala tee matkaraja äärsed alad 150 meetri kauguseni tee telgjoonest, kanakulli pesapaiga ja metsisemängu ümbrus. Sakala tee piiranguvööndi eesmärk on kaitsta, säilitada ja tutvustada piirkonnale iseloomulikku maastikku, Vanaõue luiteid ja looduse mitmekesisust. Samuti on eesmärk aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ja tasakaalustatud keskkonnakasutusele ning tagada kanakulli, metsise ja kevad-ristmadara elupaikade kaitse. Piiranguvööndi kaitsekorra erisus tuleneb soovist säilitada matkatee ümbruses puhkemetsa ja vältida lageraiet.

Sakala tee piiranguvööndi koosseisu kuuluvad katastriüksuste Elevere-Juhani 75901:001:0027, Jaagu-Ruudu 75901:001:0773, Sakala-Tamme 75901:002:1122, Tamme-Eichfeldti 75901:002:0200 ja Vastemõisa metskond 55 75901:001:0010 kaitseala koosseisu jäävad alad täies ulatuses ning katastriüksuste Tahkesoo 75901:001:0045, Jõekäär 75901:002:0642, Liivaku 75901:002:0752, Vastemõisa metskond 23 75901:002:7207 ja Vastemõisa metskond 15 75901:001:6306 kaitseala koosseisu jäävad maad Sakala tee matkaraja (metsatee) keskteljest 150 meetri kauguseni.

Vanaõue piiranguvööndi pindala on 86,5 ha. Vanaõue piiranguvööndi eesmärk on kaitsta, säilitada ja tutvustada piirkonnale iseloomulikku maastikku, Vanaõue orundi luiteid ja looduse mitmekesisust, aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele. Vanaõue piiranguvöönd koosneb kolmest osast ja on piiritletud kaitseala välispiiri ja Sakala tee piiranguvööndiga.

2.5. Kaitsekord

2.5.1. Kaitsekorra kavandamine

Kaitsekorra väljatöötamisel on arvestatud kaitsealal leiduvate loodusväärtustega (keskkonnaregister) ja Keskkonnaameti looduskaitse osakonna kaitse planeerimise büroo spetsialistide välitöödel saadud infoga. Praegu kehtib alal 1998. a kinnitatud kaitse-eeskiri, mis vastavalt LKS § 91 lg 1 kehtib kuni 2023. aasta 1. maini. Olemasolevat kaitseala välispiiri korrigeeritakse uuenenud kaardimaterjali kohaselt ning täpsustatakse kaitse-eesmärke. Kaitsekorra uuendamine tagab väärtusliku maastiku, kaitsealuste liikide elupaikade kaitse ning võimaldab kogu kaitseala sobivalt majandada. Määrusega kehtestatakse kaitse all olevale alale kehtivate õigusaktide kohane kaitsekord.

Kaitse-eeskirjaga kehtestatavad piirangud on sätestatud ulatuses, mis tagab kaitsealal leiduvate elupaikade ja liikide soodsa seisundi ning maastiku säilimise ja on proportsionaalne

saavutatavale efektile. Leebem kaitseresim seaks ohtu kaitseala kaitse-eesmärkide saavutamise ja kaitseväärtuste säilimise.

Kaitseala kaitse-eeskiri seab kitsendused omandiõigusele (PS § 32). Keskkonda mõjutava tegevuse õigusliku regulatsiooni aluseks on PS §-st 5 tulenev loodusvarade ja loodusressursside kui rahvusliku rikkuse säästva kasutamise põhimõte. Elu- ja looduskeskkonna säästmise ja sellele tekitatud kahju hüvitamise kohustus tuleneb PS §-st 53. Tulenevalt PS §-dest 5, 32 ja 53 ning keskkonnaseadustiku üldosa seaduse ja looduskaitseaduse alusel võib omandiõigust piirata. Omandiõiguse põhiolemuse säilimiseks peavad seadusest tulenevad piirangud olema proportsionaalsed ehk piirangu eesmärgi saavutamiseks sobivad, vajalikud ja mõõdukad. Kaitse-eeskirjaga piirangute seadmise eesmärk on alal leiduvate loodusväärtuste säilimine. Seda eesmärki saab lugeda õiguspäraseks, kuna abinõud, mis soodustavad eesmärgi saavutamist, on õiguslikult sobivad: kaitseala moodustamine ja loodusväärtusi kahjustavatele tegevustele piirangute seadmine aitab kaasa kaitseala eesmärkide täitmisele. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne. Kaitse-eeskirja regulatsiooni eesmärgi (loodusväärtuste säilimine) täitmiseks ei ole muid vähemalt sama efektiivseid, kuid isikuid vähem koormavaid meetmeid. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt isikutele antud õigusesse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Eesti ja Euroopa loodusväärtuste säilimine on oluline eesmärk. Alale kaitse tagamisega ja tegevustele piirangute seadmisega ala loodusväärtused säilivad, loodusväärtusi kahjustavate tegevuste elluviimisel need hävivad.

Vastavalt kaitsekorra eripärale, majandustegevuse piiramise astmele ja asukohale on kaitseala tsoneeritud kahte piiranguvööndisse, Sakala tee ja Vanaõue piiranguvööndisse.

Kaitseala seniste piiride muutmiseks ja kaitsekorra uuendamiseks tunnistatakse määrusega kehtetuks Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 1998. a määruse nr 3 „Navesi ja Papioru maastikukaitsealade kaitse-eeskirjade ning välispiiri kirjelduste kinnitamine” punkti 1 alapunktid 1 ja 2.

Käesolev kaitse-eeskiri ei reguleeri pilliroo ega adru varumist, ujuvvahenditega sõitmist ja kalapüüki, kuna kaitsealal ei ole adru ega pilliroogu ning puuduvad veekogud, kus ujuvvahendiga sõita ja püüda kala. Samuti ei reguleerita kaitse-eeskirjaga lautri ja paadisilla püstitamist või laiendamist kuna lauter on merre ulatuvate kiviridadega ääristatud paatide randumiskoht, mida on võimalik rajada ainult mereranda ning kaitsealal puuduvad veekogud, kuhu rajada paadisilda.

2.5.2. Piiranguvööndi kaitsekord

2.5.2.1. Piiranguvööndi eesmärgid

Sakala tee piiranguvööndi kaitse-eesmärk on kaitsta, säilitada ja tutvustada piirkonnale iseloomulikku maastikku, Vanaõue luideid ja looduse mitmekesisust, aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele, samuti tagada kaitseala eesmärgiks oleva linnuliigi pesitsusaegne häirimatus ja elupaiga kaitse ning kaitsealuse taimeliigi kasvukoha kaitse.

Vanaõue piiranguvööndi kaitse-eesmärk on kaitsta, säilitada ja tutvustada piirkonnale iseloomulikke maastikke, Vanaõue luideid ja looduse mitmekesisust, aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele.

2.5.2.2. Lubatud tegevused

Kaitse-eeskirja kohaselt on inimestel lubatud kaitsealal viibida ning korjata marju, seeni ja muid metsa kõrvalsaadusi ning pidada jahti. Inimeste liikumist ja loodusandide kasutamist pole piiratud, kuna tegemist on olulise puhkealaga. Kaitseala pinnas ja kooslused on külastuskoormusele suhteliselt vastupidavad ning vajaduse korral külastuskorralduslike meetmete rakendamisel ei kahjusta kaitseala külastamine kaitseala kaitse-eesmärkide saavutamist. Kaitsealal on lubatud kuni 50 osalejaga rahvaürituse korraldamine kohas, mis ei ole selleks kaitseala valitseja nõusolekul ettevalmistatud ega tähistatud. Rohkem kui 50 osalejaga rahvaürituse korraldamine kohas, mis ei ole selleks kaitseala valitseja nõusolekul ettevalmistatud ega tähistatud, on lubatud üksnes kaitseala valitseja nõusolekul. Rahvaürituseks ettevalmistatud kohas ürituse korraldamiseks piiranguid ei seata. Selleks et vältida pinnase ja koosluste kahjustamist, on suurema osalejate arvuga rahvaürituse korraldamiseks selleks ettevalmistamata kohas vajalik kaitseala valitseja nõusolek. Kaitseala valitseja saab oma kaalutlusõigusega hinnata rahvaürituse planeeritavat mõju kaitseväärtustele ning anda soovitusi meetmete rakendamiseks, et ebasoovitavat mõju vältida.

Kaitseala väiksuse ja tuleohtliku taimestiku tõttu on alal telkimine ja lõkke tegemine lubatud kohas, mis on kaitseala valitseja nõusolekul selleks ettevalmistatud ja tähistatud.

Kaitsealal on lubatud jahipidamine. Kaitsealal puuduvad liigid, keda jahipidamine kahjustaks. Jahipidamise lubamine tähendab, et jahipidamine kaitsealal toimub jahiseaduse ja jahipidamiseskirjas sätestatud reeglite kohaselt. Need reeglid on piisavad ka looduskaitse eesmärkide täitmiseks.

Selleks et vältida ebasoovitavat metsloomade kogunemist kaitsealal ja haiguste levikut, on kaitseala valitseja nõusolekuta kaitsealal keelatud jahilukeid lisaõõta.

Kaitsealal on lubatud sõidukiga sõitmine teedel, jalgrattaga ka radadel. Ehitusseadustiku § 92 lg 1 kohaselt on tee inimeste, sõidukite või loomade liikumiseks või liiklemiseks ettenähtud rajatis. Kaitseala teedel sõidukiga ja maastikusõidukiga sõitmisele kohalduvad liiklusseaduses sätestatud nõuded ja piirangud. Sealhulgas tuleb arvestada, et maastikusõidukit tohib teel liikumiseks kasutada liiklusseaduse §-s 154 nimetatud juhul, st jõgede, teede ja muude takistuste ületamiskohtades ning lumega kaetud teel, mis ei ole mootorsõidukitele ajutiselt läbitav, ning teel, kus seda lubab sellekohane liikluskorraldusvahend, samuti politsei- ja tollitöötajad ametiülesannete täitmisel, haige toimetamisel haiglasse, päästetööde tegemisel ning muudel juhtudel, mis on seotud ametiülesannete täitmisega (nagu elektri- ja sideliinide hooldus- ja parandustööde tegemine või muud sellised tegevused).

Sõiduki ja maastikusõidukiga sõitmine väljaspool teid on lubatud järelevalve ja päästetöödel, kaitseala valitsemise ja kaitse korraldamisega seotud töödel, sealhulgas metsa- ja põllumajandustöödel ning kaitseala valitseja nõusolekul teostataval teadustegevusel. Kaitsealal on laiad metsasihid, millel liikumine on reguleeritud sarnaselt maastikul sõitmisega. Jalgrattaga on lubatud sõita radadel. Tegemist on kuivade liivaste metsaradadega, mida rattaga sõitmine ei kahjusta.

Kaitseala valitseja nõusolekul on kaitsealal lubatud uue maaparandussüsteemi rajamine. Maaparandussüsteem on maaparandusseaduse tähenduses maatulundusmaa viljelusväärtuse suurendamiseks ja keskkonnakaitseks vajalike ehitiste kogum, mis on kinnisasja oluline osa tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 54 lõike 1 tähenduses. Regulatsioon võimaldab vajaduse korral suunata väljaspool kaitseala oleva maaparandussüsteemi eesvoolu kaitseala servas kulgevasse Maltsaare oja, st võimaldab kaevata uue kraavi. Kuna otsus jääb kaitseala valitseja kaalutusotsuseks, siis ei kahjusta see regulatsioon kaitseala kaitse-eesmärke.

Kaitseala valitseja nõusolekul on kaitsealal lubatud veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmine. Kaitseala piiril asub Maltsaare oja, mis on kohati kraavi suunatud. Võib tekkida vajadus oja kallaste korrastamiseks. Kaitseala valitsejale jääb õigus hinnata piiranguvööndis olevate veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmise kaasnivate tööde mõju kaitseväärtustele.

Kaitseala valitseja nõusolekul on kaitsealal lubatud biotsiidi, taimekaitsevahendi ja väetise kasutamine. Väga suure tõenäosusega ei ole vaja biotsiide, taimekaitsevahendeid ja väetisi kaitsealal kasutada. Kuna tegemist on valdavalt metsamaaga, kus mineraalväetiste kasutamine on metsaseaduse § 27 lg 3 alusel keelatud, puudub täiendav vajadus neid tegevusi piirata. Regulatsiooniga jäetakse võimalus kaitseala valitseja kaalutusotsuse korras neid vahendeid kasutada. Regulatsiooni peamine eesmärk on jätta võimalus võõrliikide tõrjeks või muuks taoliseks tegevuseks, mis on vajalik kaitse-eesmärkide saavutamiseks. Kaitsealast 3,5 km kaugusel asub Sosnovski karuputke kasvuala.

Kaitseala valitseja nõusolekul on kaitsealal lubatud ehitise, kaasa arvatud ajutise ehitise, püstitamine. See regulatsioon võimaldab kaitsealale rajada külastuskorraldusega seotud rajatise ja hooldada kommunikatsioone (parkla, tualett, metsateede infrastruktuur, õhuliinide korrastamine jms). Rajatise, milleks on suunaviidad, infotahvlid jms, võib lubada ka metsamaale püstitada, sest nende mõju kaitseväärtustele puudub või on väike. Rajatise paigaldamine on vaja kaitseala valitsejaga kooskõlastada, et leida sellele sobiv asukoht, kus mõju väärtustele oleks minimaalne. Näiteks võib samblikurikkale metsakooslusele püstitatud suurem rajatis ja selle kasutamine kahjustada metsaalust samblikurinnet.

Regulatsiooni alusel piiratakse hoonete püstitamist metsamaale. Kaitseala metsad asuvad reljeefsel pinnal, kus hoone ja selle juurde kuuluva taristu rajamine kahjustaks oluliselt pinnast ja rikuks pinnavormi. Kuna kaitseala maastikuilme määravad luidetel ja luidetevahelistes orgudes paiknevad metsad, on oluline, et metsamaa säiliks metsasena.

2.5.2.3. Metsa majandamine

Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eesmärgiks on pinnavormide ja maastiku kaitse. Maastiku kaitsel on oluline rõhuasetus maastiku üldilme säilitamisel. Uue kaitsekorra kohaselt on Vanaõue maastikukaitseala tzoneeritud kahte piiranguvööndisse: Sakala tee ja Vanaõue piiranguvöönd. Sakala tee piiranguvööndi eesmärk on säilitada sobilikku puhkemaastikku ja samas ka kanakullile sobivat elupaika. Muudatus kaitsekorras tingib selle, et Sakala tee piiranguvööndis kaob ära võimalus majandada metsa turberaie korras. Sakala tee piiranguvööndis on keelatud uuendusraie. Kuna Sakala tee piiranguvööndis asub kanakulli pesapaik, siis seatakse metsatöödele ajaline piirang, et tagada kanakulli pesitsusajal raierahu. Metsatööd on lubatud ajavahemikus 15. augustist 28. veebruarini (Väli, Ü. Ja Tuule, A. 2015).

Kanakulli (*Accipiter gentilis*) kaitse tegevuskava).

Püsimets on metsaosa, kus kasutatakse valikraiet, millega luuakse uuenduse tekkeks minihäile, kus on piisavalt valgust ja kõrvaldatud otsene juurkonkurents. Püsimetsas tehtavate väikehailude diameeter ei ületa $\frac{1}{2}$ puistu keskmisest kõrgusest. Püsimetsana majandatakse erivanuselisi või kahe- ja kolme- ja okaspuistuid, kus välja raiutud või välja langenud puud asenduvad pidevalt uutega. Püsimetsa majandamisel tagatakse metsakoosluse stabiilsus (Laas, E. jt. 2011. Metsamajanduse alused). Sakala tee piiranguvööndi metsade majandamisel on eesmärk saavutada olukord, kus luidete leviku piirkonnas on kõrge vanusega suhteliselt mitmekesise liituvusega valgusküllane männimets, kus avanevad vaated luidete nõlvadele ning kus kasvab ohtralt metsamarju ja seeni. Tegemist on puhkemajanduslikult enim kasutatava alaga, kus piiranguute eesmärk on hoida ka puhkemajanduslikult väärtuslikku metsa ilmet. Selleks ei sobi uuendusraied, mis tekitavad liiga suuri muutusi ja minna vastuollu puhkajate ootustega.

Viimase 27 aasta kogemus ajast, kui ala on olnud kaitse all, on näidanud, et turberaie korras metsa uuenemist peaaegu ei toimu. Suhteliselt suure kuuse osakaaluga puistutes paraneb küll kuuse alusmetsa kasv, aga korralikku metsauuenemist ei toimu. Pohla kasvukohas turberaie mõjutatud aladel metsauuendust peaaegu ei ole. Metsauuendus ehk noored metsaeraldised on kujunenud kunagistele endistele lageraielankidele. Eeltoodust lähtudes on Sakala tee piiranguvööndis turberaie keelatud.

Vanaõue piiranguvööndis lubatakse kaitseala valitseja nõusolekul endiselt turberaie langi suurusega kuni 2 ha. Uuendusena on täpsustatud, et turberaie on lubatud häilraie ja aegjärgne raie. Veerraie on keelatud, kuna 2 ha lubatud raielangi suuruse korral tekiks maastikku pikad lagedad koridorid. Langetusmasinatega metsa majandades on soovitatav turberaie puhul kasutada häilraie. Turberaie langi suurus 2 ha on valitud, arvestades piirkonna maastiku ja metsaeraldise eripära ning metsise püsielupaikade määрусega „Metsise püsielupaikade kaitse alla võtmine” seatud tingimusi. Uue kaitsekorra kohaselt lubatakse kaitseala valitseja nõusolekul Vanaõue piiranguvööndis lageraie kuni 1 ha suuruste lankidena. Lageraielangi suuruse määramisel (1 ha) on arvestatud, et maastiku üldilmesse ei tekiks suuri lagedaid alasid ning need asuvad reljeefil pinnal, kus keskkonnatingimused (mullatingimused) on väga vahelduvad samuti. Suurte lankide ääres tekivad lisaks päikesekahjustused. Ühe hektari suurune lageraielank on piisava suurusega metsauuenduse edenemiseks.

Vanaõue piiranguvööndis tuleb elustiku mitmekesisuse säilitamiseks jätta raiel hektari kohta alles vähemalt 20 tihumeetrit puid või nende säilinud püstiseisvaid osi, mis ei kuulu koristamisele ja jäävad metsa alatiseks. Elustiku mitmekesisuse tagamiseks alles jäetavad puud valitakse eri puuliikide esimese rinde suurima diameetriga puude hulgast, eelistades kõvalehtpuid, mände ja haabasid, samuti eritunnustega, nagu põlemisjälgede, õõnsuste, tuuleluudade või suurte okstega puid. Need tingimused on vajalikud, et tagada raiutavas puistus elustiku mitmekesisuse säilitamise seisukohast oluliste elementide säilimine, mis aitab säilitada nii konkreetset puistus kui ka piiranguvööndis tervikuna mitmekesist elustikku. Kanakulli elupaigaeelistusi silmas pidades on soovitatav säilikpuud jätta kasvama grupiti (Väli, Ü. ja Tuule, A. 2015. Kanakulli (*Accipiter gentilis*) kaitse tegevuskava).

Võttes aluseks kaitseala metsade eripära ning asjaolu, et raieküpseks loetakse keskmiselt 100-aastast männikut, samas kui mändide eluiga võib ületada 300 aastat (Keppart, V. 2006. Säästva metsamajanduse alused), on liigilise mitmekesisuse ja väärtuslike vanade puude kaitseks, samuti rekreatsioonilisel ja maastiku üldilme säilitamise eesmärgil kaitse-eeskirjaga

seatud tingimuseks, et üle 75-aastase kaalutud keskmise vanusega metsa osakaal peab olema vähemalt 50% katastriüksuse metsamaa pindalast. 50% piiri seadmise alus on võetud määrusega „Kanakulli püsielupaikade kaitse alla võtmine ja kaitse-eeskiri” seatud tingimustest.

Kaitseala valitseja nõusolekul on kaitsealal lubatud puhtpuistute kujundamine. Kaitsealadel on loodusliku mitmekesisuse säilitamiseks soovitatav metsa majandada segapuistutena. Vanaõue maastikukaitsealal võib luidete piirkonnas tekkida maastikuvaadete säilimiseks vajadus kujundada valgusküllaseid männikuid (puhtpuistuid). Seepärast on kaitsekorras võimalus kaitseala valitseja nõusolekul puhtpuistute kujundamiseks.

2.5.2.4. Vajalikud tegevused

Kaitsealal on maastikuvaadete avamiseks ja säilimiseks vajalik puu- ja põõsarinde kujundamine ja harvendamine või raadamine kaitseala valitsejaga kooskõlastatud ulatuses. Need tööd lähtuvad eelkõige vajadusest säilitada avatud maastikuvaateid ja vaateid luidetele. Niidualade säilimiseks on vajalik neid aeg-ajalt võsast puhastada.

2.5.2.5. Keelatud tegevused

Piiranguvööndis on keelatud energiapuistute rajamine ja maavara kaevandamine. Energiapuistu korral on tegemist intensiivselt majandatava monokultuurse kultuurkooslusega, mille rajamiseks ei ole kaitsealal kohta. Energiapuistute rajamine vähendab kaitseala liigilist mitmekesisust ja ala esteetilisust väärtust. Energiapuistu rajamine nõuaks mõne olemasoleva koosluse pindala vähendamist ja on seega vastuolus kaitseala kaitse-eesmärkidega. Maavara kaevandamine kahjustab kaitseala põhiväärtuste ehk pinnavormide säilimist, rikuks piirkonna veerežiimi, elupaikade seisundit ja muudaks oluliselt maastiku üldilmet ning on seega vastuolus kaitseala kaitse-eesmärkidega.

2.5.3. Tegevuste kooskõlastamine kaitseala valitsejaga

Tegevused, mis on keelatud, kui selleks ei ole kaitseala valitseja nõusolekut, on määratud vastavalt LKS § 14 lõikele 1. Kaitseala valitseja nõusolekuta on kaitsealal keelatud muuta katastriüksuse kõlvikute piire ja kõlvikute sihtotstarvet, koostada maakorralduskava ja teha maakorraldustoiminguid, kehtestada detailplaneeringut ja üldplaneeringut, lubada ehitada ehitusteatise kohustusega või ehitusloakohustuslikku ehitist, anda projekteerimistingimusi, anda ehitusluba, rajada uut veekogu, mille pindala on suurem kui viis ruutmeetrit, kui selleks ei ole vaja anda vee erikasutusluba või ehitusluba ega esitada ehitusteatist, ning jahiulukeid lisasöötä.

Kaitseala valitseja nõusolekuta on kaitsealal keelatud rajada uut veekogu, sest praeguste teadmiste kohaselt puudub kaitsealal vajadus uute veekogude rajamiseks. Uue veekogu rajamine eeldab kaevetöid ja need kahjustavad olemasolevaid pinnavorme (maastiku).

Kaitseala valitseja ei kooskõlasta tegevust, mis kaitse-eeskirja kohaselt vajab kaitseala valitseja nõusolekut, kui see võib kahjustada kaitseala kaitse-eesmärkide saavutamist või kaitseala seisundit. Kui tegevust ei ole kaitseala valitsejaga kooskõlastatud või tegevuses ei ole arvestatud kaitseala valitseja kirjalikult seatud tingimusi, mille täitmisel tegevus ei kahjusta

kaitseala kaitse-eesmärgi saavutamist või kaitseala seisundit, ei teki isikul, kelle huvides nimetatud tegevus on, vastavalt haldusmenetluse seadusele õiguspärast ootust sellise tegevuse õiguspärasuse osas.

Praktikas on tingimuste esitamine kõige enam kasutatav võtte, millega välditakse kaitsealadel majandustegevuse kahjustavat mõju. Enamasti ei keelata tegevust, mis on kaitse-eeskirjas lubatud kaitseala valitseja nõusolekul, vaid püütakse kaalutlusõiguse kaudu leida lahendusi, kus tegevus loodusväärtusi ei kahjusta, ühitades looduskaitse ja arendushuvid.

3. Menetluse kirjeldus

Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eeskirja avalik väljapanek toimus ajavahemikus 8. aprillist 5. maini 2019. a Keskkonnaameti Viljandi kontoris ning Põhja-Sakala vallavalitsuses. Teade kaitse-eeskirja avaliku väljapaneku ja avaliku arutelu kohta ilmus 9. aprilli 2019. a maakondlikus ajalehes Sakala. Väljaandes Ametlikud Teadaanded ilmus kaitse-eeskirja eelnõu avalikustamise teade 8. aprillil 2019. a. Kaitseala kaitse-eeskirja avalik arutelu toimus 23. aprillil 2019. a Põhja-Sakala vallavalitsuse saalis, kus tutvustati kaitse-eeskirja eelnõud. Avalikust arutelust võttis osa kaks inimest.

Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eeskiri oli täiendaval avalikul väljapanekul ajavahemikus 21. oktoobrist 10. novembrini 2019. a Keskkonnaameti Viljandi kontoris ning Põhja-Sakala vallavalitsuses. Teade kaitse-eeskirja avaliku väljapaneku ja avaliku arutelu kohta ilmus 22. oktoobri 2019. a maakondlikus ajalehes Sakala. Väljaandes Ametlikud Teadaanded ilmus kaitse-eeskirja eelnõu avalikustamise teade 21. oktoober 2019. a. Looduskaitseseaduse § 9 lg 4 p 3 alusel tehti ettepanek arutada asja ilma avaliku aruteluta. Ettepanekut avaliku arutelu korraldamiseks ei tehtud.

Looduskaitseseaduse §-s 9 sätestatud kaitse alla võtmise menetluse käigus saadeti kaitsealal paikneva 11 kinnisasja 10 eraomanikule, Põhja-Sakala Vallavalitsusele ja Riigimetsa Majandamise Keskusele teade kaitse-eeskirja eelnõu avalikustamise, sh avaliku väljapaneku kohta.

Eelnõu avalikul arutelul saabus mitu kaitse-eesmärkide ja kaitsekorra muudatusettepanekut. Saabunud ettepanekute alusel muudeti kaitseala kaitse-eesmärke nii, et kaitse-eesmärkide hulka lisati kaitsealuse linnuliigi metsise (*Tetrao urogallus*) ja taimeliigi kevad-ristmadara (*Cruciata glabra*) ning nende elupaikade kaitse. Muudeti ka metsade majandamise korda. Määruse eelnõu oli täiendavalt avalikul arutelul ajavahemikus 21. oktoobrist kuni 10. novembrini 2020. a.

Määruse eelnõu täiendava avaliku arutelu käigus saadeti kaitsealal paikneva 11 kinnisasja 10 eraomanikule, Riigimetsa Majandamise Keskusele ja MTÜ Lehola Jahiseltsile teade kaitse-eeskirja eelnõu täiendavast avalikustamisest sh Vanaõue MKA kaitse-eeskirja määruse eelnõu, määruse seletuskiri ja kaitseala kaart. MTÜ Eesti Metsa Abiks saadeti kiri Keskkonnaameti vastustega eelnõu muudatusettepanekutele ning teade määruse eelnõu täiendavast avalikustamisest.

Kaitse-eeskirja eelnõule esitas ettepanekud kaks organisatsiooni. Esitatud ettepanekud ja Keskkonnaameti vastused ettepanekutele on toodud alljärgnevas tabelis.

Arvamuse esitaja nimi ja seos eelnõuga	Arvamuse kokkuvõte	Menetleja otsus
Riigimetsa Majandamise Keskus	Ettepanek lubada Sakala tee piiranguvööndis lisaks valikraiele ka sanitaarraiet.	Sakala tee piiranguvööndis on keelatud uuendusraie, kuid kõik teised raieviisid on lubatud, sh. sanitaarraie.
MTÜ Eesti Metsa Abiks Kirjad 11.11.2019 nr. 7-4/19/17016-3 03.11.2020 nr. 7-16/20/16635-4	1. Ettepanek lisada kaitseala kaitse-eesmärkide nimekirja lause „Kaitsealal kõik planeeritavad või teostatavad tegevused on lubatud, kui on lähtunud ja täidetud kõik KeHJS-ist tulenevad kohustused“.	Viidet keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadusele ei saa kaitse-eeskirja lisada. Kaitse-eeskirjaga ei reguleerita teistest seadustest tulenevaid piiranguid ja reegleid. Vanaõue maastikukaitsealal tegutsedes tuleb kinni pidada lisaks looduskaitsealadest ja kaitse-eeskirjas sätestatud reeglitele ka kõigist teistest seadustest tulenevatest reeglitest, sh ka keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadusest.
	2. Ettepanek eemaldada kaitse-eesmärki kirjeldavas lauses osa „aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele“.	Kaitse-eesmärgi täpsustus, et Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eesmärgiks on teiste väärtuste hulgas ka aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele on oluline. Vanaõue maastikukaitseala on traditsiooniliselt oluline Suure-Jaani linnarahva ja piirkonna inimeste puhkeala, marja- ja seenemets. Maastikukaitseala luitestikku läbib RMK Sakala tee matkarada ja matkaraja ääres asub Luite lõkkekoht. Vanaõue maastikukaitseala eesmärk on aidata kaasa säästva puhkemajanduse ja elukeskkonna arengule ning tasakaalustatud keskkonnakasutusele. Kaitseala kaitsekorda püütakse kujundada nii, et saavutada tasakaal puhkemajanduse vajaduste ja kaitseala esteetiliste ja loodusväärtuste vahel.
MTÜ Eesti Metsa Abiks	3. Ettepanek lisada kaitse-eesmärkide hulka: Natura elupaik 2180 ja 9010.	Elupaigatüüpide metsastunud luited (2180) ja vanad loodusmetsad (9010) puhul on tegemist Euroopa Liidu loodusdirektiivis nimetatud elupaigatüüpidega. Arvestades VV korraldust 615 ei ole Vanaveski maastikukaitseala määratud loodusala ning ala eesmärgiks ei ole metsaelupaigatüüpide kaitse, mistõttu sellelt alalt ei oodata panust elupaigatüüpide seisundi parandamiseks.

Arvamuse esitaja nimi ja seos eelnõuga	Arvamuse kokkuvõte	Menetleja otsus
MTÜ Eesti Metsa Abiks	4. Ettepanek lisada kaitse-eesmärkide hulka: II kategooria taimeliik kevad-ristmadar (<i>Cruciata blabra</i>).	Keskkonnaamet nõustub ettepanekuga ning Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eesmärkide hulka lisatakse kaitsealuse taimeliigi kevad-ristmadara (<i>Cruciata blabra</i>) ja tema elupaiga kaitse.
	5. Ettepanek lisada kaitse-eesmärkide hulka: II kategooria loomaliik metsis (<i>Tetrao uragallus</i>)	Keskkonnaamet nõustub ettepanekuga ning Vanaõue maastikukaitseala kaitse-eesmärkide hulka lisatakse kaitsealuse linnuliigi metsise (<i>Tetrao urogallus</i>) ja tema elupaiga kaitse.
	6. Ettepanek muuta kõrge looduskaitseväärtusega alade kaitse piiranguvööndist sihtkaitsevööndiks.	Kaitsekorraks on valitud piiranguvööndi režiim, kuna piiranguvööndis on võimalik metsade majandamine viisil, mis sobib nii maastiku säilitamiseks ja kujundamiseks, kui ka kaitse-eesmärgis olevate liikide elupaikade säilimiseks. Sihtkaitsevöönd moodustatakse üldjuhul koosluste kaitseks ning nende arengu tagamiseks looduslike protsesside tulemusena.
	7. Ettepanek keelata kaitsealal jahipidamine.	Peale täiendavat analüüsi leidis Keskkonnaamet, et Vanaõue maastikukaitsealal ei ole jahi pidamise keeld põhjendatud. Enamus jahte toimub sügistalvisel perioodil, mil kanakull on kaitsealalt lahkunud ning metsised hajunud ümbritsevasse metsadesse. Kaitsealal puuduvad teised liigid, keda jahipidamine võiks kahjustada.
	8. Ettepanek, mitte lubada üldiselt sõidukite ja maastikusõidukitega sõitmist väljaspool teid põllumajandustöödel.	Kaitseala hooldustööde korraldamiseks ei ole otstarbekas keelata sõidukite ja maastikusõidukitega sõitmist väljaspool teid põllumajandustöödel. Põllumajandustööd on lisatud lubatud tegevuste hulka, kuna muidu ei ole võimalik vajadusel hooldada Majala saunikukoha ümbruses asuvaid niidualasid.
	9. Ettepanek keelata uute maaparandussüsteemide rajamine.	Kaitsealal on uute maaparandussüsteemide rajamine lubatud üksnes kaitseala valitseja nõusolekul. Regulatsioon võimaldab vajaduse korral suunata väljaspool kaitseala oleva maaparandussüsteemi eesvoolu kaitseala servas kulgevasse Maltsaare oja, st võimaldab kaevata uue kraavi. Kuna otsus jääb kaitseala valitseja kaalutusotsuseks, siis ei kahjusta see regulatsioon kaitseala kaitse-eesmärke.

Arvamuse esitaja nimi ja seos eelnõuga	Arvamuse kokkuvõte	Menetleja otsus
MTÜ Eesti Metsa Abiks	10. Ettepanek keelata veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmise.	Kaitseala veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmise on lubatud üksnes kaitseala valitseja nõusolekul. Kaitseala piiril asub Maltsaare oja, mis on kohati kraavi suunatud. Võib tekkida vajadus oja kallaste korrastamiseks. Antud kaitsekorra punkt võimaldab Maltsaare oja loodusliku veerežiimi taastamist. Kaitseala valitsejale jääb õigus hinnata piiranguvööndis olevate veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmise kaasnivate tööde mõju kaitseväärtustele.
	11. Ettepanek keelata biotsiidi, taimekaitsevahendi ja väetise kasutamine maastikukaitsealal.	Biotsiidi, taimekaitsevahendi ja väetise kasutamine maastikukaitsealal on lubatud üksnes kaitseala valitseja nõusolekul. Kuna tegemist on valdavalt metsamaaga, kus mineraalväetiste kasutamine on metsaseaduse § 27 lg 3 alusel keelatud, puudub täiendav vajadus neid tegevusi piirata. Regulatsiooniga jäetakse võimalus kaitseala valitseja kaalutusotsuse korras neid vahendeid kasutada. Regulatsiooni peamine eesmärk on jätta võimalus võõrliikide tõrjeks või muuks taoliseks tegevuseks, mis on vajalik kaitse-eesmärkide saavutamiseks. Kaitsealast 3,5 km kaugusel asub Sosnovski karuputke kasvuala.
	12. Ettepanek keelata turberaie, nagu see on praegu kehtivas kaitse-eeskirjas. Kaitseala valitseja nõusolekul lubada turberaie, välja arvatud veerraie, langi pindalaga kuni 2 ha.	Peale täiendavat analüüsi nõustub Keskkonnaamet MTÜ Eesti Metsa Abiks ettepanekuga. Täiendatud kaitse-eeskirje eelnõu kohaselt on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud Vanaõue maastikukaitseala Vanaõue piiranguvööndis aegjärgne ja hällraie kuni 2 ha suuruse langina.
	13. Ettepanek keelata lageraie, nagu see on praegu kaitse-eeskirja eelnõus.	Lageraielangi suuruse määramisel (1 ha) on arvestatud, et maastiku üldilmesse ei tekiks suuri lagedaid alasid ning need asuvad reljeefsel pinnal, kus keskkonnatingimused (mullatingimused) on väga vahelduvad. Metsakoosluste kaitseks on kehtestatud täiendavad piirangud, mille kohaselt uuendusraie korral üle 75-aastase kaalutud keskmise vanusega metsa osakaal peab olema vähemalt 50% katastriüksuse metsamaa pindalast. Seega lageraie piirangu punkt on oma olemuselt rangem, kui teised metsamajandust reguleerivad piirangud.

Arvamuse esitaja nimi ja seos eelnõuga	Arvamuse kokkuvõte	Menetleja otsus
MTÜ Eesti Metsa Abiks	14. Ettepanek et aegjärgse raie korral on lubab raiuda kuni 50% täiuseni.	Aegjärgse raie mõte on, et mets raiutakse nii hõredaks, et vana metsa turbe all saavad hakata kasvama noored puud. Ettepaneku korral, et aegjärgse raie korral on lubab raiuda kuni 50% täiuseni, on metsa tihedus liiga suur metsauuenduse tekkimiseks. Mets täiusel 50% lihtsalt ei uuene edukalt. Uuendus võib küll tekkida, kuid puude kasv jääb kiratsema eelkõige juurkonkurentsi tõttu ja ka tüveomadused on halvad.
	15. Ettepanek lisada tõhusamat kaitset vajavad kõrge loodusväärtusega alad Navesti MKS-sse	Antud eelnõu eesmärk on uuendada olemasoleva Vanaõue maastikukaitseala (endise nimega Navesti maastikukaitseala) kaitsekorda. Eelnõukohase määrusega muudetakse olemasoleva maastikukaitseala kaitse-eesmärke ja kaitsekorda, korrigeeritakse kaitseala välispiiri ning nimetatakse kaitseala ümber Vanaõue maastikukaitsealaks. Kaitsekorra uuendamise käigus korrigeeritakse kaitseala välispiiri nii, et see vastaks uuenenud kaardimaterjalile. Täiendavaid alasid kaitse alla ei võeta.

4. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Määrus ei ole seotud EL õigusega.

5. Määruse mõju ja rakendamiseks vajalikud kulutused

Määruse mõju on positiivne loodus- ja elukeskkonnale, aidates looduskeskkonna säilitamisega kaasa inimeste põhivajaduste ja elukvaliteedi tagamisele. Määrus aitab paremini tagada maastiku pinnavormide, metsakoosluste ja seal leiduvate liikide kaitset. Kehtestatav kaitsekord arvestab ala eesmärgiks olevate väärtuste kaitse vajadusi ja selle rakendamine tagab nende säilimise.

Uue kaitse-eeskirja kehtestamine aitab kaasa rahvusvaheliste kohustuste täitmisele, seega on mõju välissuhetele positiivne. Looduse mitmekesisuse ehk elurikkuse säilitamise ja suurendamise vajaduse sätestavad nii Euroopa 2020 kui ka Ressursitõhusa Euroopa tegevuskava. Sellest tulenevalt on elurikkuse vähenemise peatamiseks ja taastamiseks kinnitatud EL elurikkuse strateegia aastani 2020 (KOM(2011)2441), mis seab liikmesriigile konkreetsed ja mõõdetavad eesmärgid elurikkuse (liikide ja elupaikade seisundi) parandamiseks aastaks 2020. Kinnitatav õigusakt toetab otseselt nende eesmärkide saavutamist.

Vanaõue maastikukaitseala on juba riikliku kaitse all, mistõttu puudub määruse jõustumisel oluline mõju sotsiaalvaldkonnale, riiklikule julgeolekule, majandusele, regionaalarengule ning riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse korraldusele.

Planeeringud tuleb kooskõlla viia kehtestatud õigusaktidega. Seega mõjutab määruse kehtestamine ka kehtestatud planeeringuid. Teadaolevalt vastuolusid kehtivate planeeringutega ei ole, mistõttu oluline mõju selles küsimuses puudub. Määruse eelnõu avalikustamise käigus saadeti kohalikele omavalitsustele ja maaomanikele arvamuse avaldamiseks eelnõu materjalid. Selle käigus ei esitatud vastuväiteid, et määruse jõustumine takistaks kehtivate planeeringute teostamist. LKS § 9 lõike 7¹ punktide 3 ja 4 järgi on avalikustamise üks eesmärk saada menetlusosalistelt neile teadaolevaid andmeid, mis on seotud eelnõuga.

Vastavalt maamaksuseaduse §-le 4 kaasneb määruse jõustumisega kohaliku omavalitsuse maamaksutulude mõningane vähenemine. Maamaksuseaduse § 4 lõike 3 kohaselt hakkab maamaksusoodustus kehtima kaitse-eeskirja jõustumisele järgneva aasta 1. jaanuaril. Maamaksuseaduse § 4 lõike 1 punkti 1¹ kohaselt kaitsealade sihtkaitsevööndi maalt maamaksu ei maksta ja § 4 lõike 2 kohaselt looduskaitseaduse §-s 31 sätestatud piiranguvööndi maalt makstakse maamaksu 50% maamaksu määra. Kaitseala piiri korrigeerimise tulemusena muutub kaitseala 0,9 ha võrra suuremaks, mille tulemusena väheneb maamaksu laekumine Põhja-Sakala Vallavalitsusele ligikaudu 3 eurot aastas.

Kaitsealale ei jää kaitset väärivaid poollooduslikke kooslusi, seega kulutused poollooduslike koosluste hooldamisele puuduvad.

Vanaõue maastikukaitseala kaitsekorra muutumisega tsoneeritakse osa kaitsealast Sakala tee piiranguvööndisse, kus metsade majandamisel on uuendusraie keelatud.

Vastavalt looduskaitseaduse §-le 20 võib riik kokkuleppel kinnisasja omanikuga omandada kinnisasja, mille sihtotstarbelist kasutamist ala kaitsekord oluliselt piirab, kinnisasja väärtusele vastava tasu eest. Vanaõue maastikukaitseala Sakala tee piiranguvööndis on 22,6 ha eramaid. Maa-ameti tehingute andmebaasi alusel toimus Põhja-Sakala vallas 2020. aastal metsamaaga 26 tehingut kogusummas 810 431 eurot. Ühe hektari hind keskmiselt oli 4910 eurot.

Vanaõue maastikukaitseala kaitsekorra uuendamisega arvatakse kaitseala koosseisus Sakala tee piiranguvööndisse riigimetsa 60,6 ha. Lähtudes sellest, et ka piiranguvööndi metsade majandamine oli varem kitsendatud ja vastavalt RMK arvutustele on majanduspiirangutega metsade kavandatavaks raiemahuks ligikaudu 1/10 majandusmetsa lankide keskmisest, vähendab range kaitse Viljandimaal puidukasutuse tulu keskmiselt 9 eurot hektari kohta aastas. Seega väheneb iga-aastane saamata jäänud puidutulu Vanaõue maastikukaitseala tsoneeringu muutumisega 545 euro võrra aastas.

6. Määruse jõustumine

Määrus jõustub kümnendal päeval pärast Riigi Teatajas avaldamist.

7. Vaidlustamine

Määruse üldkorraldusele ehk haldusakti tunnustele vastavat osa on võimalik vaidlustada, esitades halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras kaebuse halduskohtusse. Määruses on üldkorralduse regulatsioon suunatud asja (kinnistu) avalik-õigusliku seisundi muutmisele, hõlmates eelkõige asja kasutamist ja käsutamist reguleerivaid sätteid. Seega vastavad määruses üldkorralduse tunnustele sätted, millest tulenevad kinnisasja omanikule või valdajale õigused ja kohustused, mis on konkreetse kinnisasjaga tihedalt seotud ning puudutavad kinnisasja kasutamist või käsutamist. Halduskohtumenetluse seadustiku § 46 lõike 1 kohaselt võib tühistamiskaebuse esitada 30 päeva jooksul kaebajale haldusakti teatavaks tegemisest arvates ja sama paragrahvi lõike 5 kohaselt kaebuse haldusakti õigusvastasuse kindlakstegemiseks kolme aasta jooksul haldusakti andmisest arvates.

8. Eelnõu kooskõlastamine

Eelnõu on kooskõlastatud teiste ministeeriumitega eelnõude infosüsteemi EIS kaudu. Ministeeriumid on kooskõlastanud eelnõu vaikimisi. Vabariigi Valitsuse reglemendi § 7 lõike 4 kohaselt, kui kooskõlastaja ei ole sama paragrahvi lõigetes 1–3 sätestatud tähtaja jooksul eelnõu kooskõlastanud või jätnud seda põhjendatult kooskõlastamata, loetakse eelnõu kooskõlastatuks.